

INLEIDING

'Diversiteit is niet in de eerste plaats een normatief ideaal, maar een reeds bestaande conditie van stadsbewoners en hun stad.'

Ruth Soenen, 2006. *Het kleine ontmoeten. Over het sociale karakter van de stad*, p. 45.

Debatten over vluchtelingen en transmigranten beheersen het nieuws sinds de zogenaamde ‘vluchtelingen crisis’ van 2015; een crisis die in België vooral een opvangcrisis was. In heel Europa plaatsten de vluchtelingen het migratiedebat weer hoog op de politieke en maatschappelijke agenda. De aanhoudende politieke debatten en de media-aandacht zorgen ervoor dat vele mensen het aantal vluchtelingen en de impact ervan op de Belgische of Nederlandse samenleving sterk overschatten. Ook de voorbije jaren vormden vluchtelingen slechts een minderheid van de migratie naar landen als België of Nederland. Zo onderschatten we de demografische transitie naar een superdiverse samenleving, die zich ook zonder de nieuwe vluchtelingen voltrekt.

Meer dan vijf jaar na de eerste uitgave van dit boek *Superdiversiteit. Hoe migratie onze samenleving verandert* is deze tweede uitgave grondig herwerkt en geactualiseerd. Het aantal wetenschappelijke artikels en publicaties over superdiversiteit is de voorbije jaren exponentieel toegenomen. De belangrijkste nieuwe inzichten zijn ook in deze herwerking opgenomen. Maar ook de maatschappelijke en politieke context is sterk veranderd de voorbije jaren. Al blijft er één constante.

De onderzoeken, publicaties en debatten de voorbije jaren geven aan hoe superdiversiteit in een stroomversnelling zit. Vlaanderen, België, Nederland of onze buurlanden zijn op zoek naar nieuwe manieren om met de realiteit, complexiteit en diversiteit van de hedendaagse samenleving om te gaan. *Superdiversiteit. Hoe migratie onze samenleving verandert* verlegt de bakens van een vastgelopen ideologisch debat over de al-of-niet wenselijkheid van een multiculturele samenleving. Het gaat er in de 21ste eeuw niet langer om *of* we dit willen, maar *hoe* we met de reële superdiversiteit omgaan en hoe we deze managen. Hoe kunnen we verdere polarisatie vermijden en het sociaal kapitaal van alle inwoners vandaag tot zijn recht laten komen? Het boek geeft niet alleen een synthese van hedendaags onderzoek naar diversiteit in het hart van Europa, maar is ook een blikopener en opstap naar de noodzakelijke normalisering van superdiversiteit en interculturalisering die we in onze samenleving en in alle maatschappelijke sectoren nodig hebben.

Onze samenleving verandert immers sneller dan onze manier van denken. Dat geldt bij uitstek voor de wijze waarop we met de steeds grotere diversiteit in onze samenleving omgaan. In Brussel, Amsterdam of Rotterdam, en sinds kort ook in Antwerpen, vormen inwoners met wortels in migratie al de meerderheid van de stadsbewoners.

De 21ste eeuw is een eeuw van superdiversiteit. De etnisch-culturele diversiteit zal in de Europese samenlevingen de volgende jaren enkel verder toenemen, ook al proberen bijna alle regeringen in Europa verdere migratie krampachtig af te remmen. De snelle maatschappelijke veranderingen en de groeiende diversiteit liggen bij velen gevoelig en roepen vragen, onzekerheid of weerstand op. Hoe meer de diversiteit groeit, hoe meer we terug lijken te vallen in verouderde, nationalistische denkkaders. De debatten over het 'Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration' van de Verenigde Naties – beter bekend als het zogenaamde 'migratiepact' – maakten einde 2018 opnieuw pijnlijk duidelijk hoe heel wat mensen en politici blijven worstelen met het feit dat West-Europese landen de voorbije halve eeuw immigratiesamenlevingen zijn geworden.

Voor wie de migratie en de demografische ontwikkelingen van de voorbije decennia bekijkt, zou de verdere toename van de diversiteit eigenlijk geen nieuws meer mogen zijn. Dat het dat voor vele mensen en voor vele beleidsmakers toch nog is, vertelt veel over de manier waarop we als samenleving de afgelopen jaren hebben weggekeken. West-Europese landen evolueerden de voorbije halve eeuw naar immigratiesamenlevingen, maar worstelen nog steeds met migratie en diversiteit. Onze migratiegeschiedenis is voor velen een nog onverwerkt verleden en een ontkend heden.

Is het daarom dat onderzoekers, ambtenaren of beleidsmakers zich het voorbije decennium hebben miskeken op de snelheid van veranderingsprocessen en op de demografische transitie?¹ In het laatste decennium van de 20ste eeuw gingen de meeste demografen nog

uit van een relatief stabiele of traag groeiende bevolking in de lage landen. Af en toe klonken er zelfs noodkreten: er werden te weinig kinderen geboren om de bevolking op peil te houden of om de kost van de vergrijzing te betalen. Tot men na de eeuwwisseling plotsklaps alle bevolkingsprognoses moest bijstellen. Het aantal inwoners in Vlaanderen groeit opnieuw sterk, zeker in onze steden. Met die bevolkingstoename groeit ook de etnische diversiteit verder.

In dit tijdperk van superdiversiteit blijven de maatschappelijke debatten nog te vaak steken in achterhoedegevechten en symbooldossiers. Vlaanderen kende de voorbije tien jaar gepolariseerde debatten over hoofddoeken voor ambtenaren of op scholen. Zulke debatten versluieren al te vaak het zicht op de reële ontwikkeling van diversiteit en van ongelijkheid in onze steden. De worsteling met zichtbare diversiteit achter een loket is een van de vele moeizame verwerkingsprocessen bij de overgang naar een superdiverse samenleving. Zo ook verbergen de sporadische debatten over het al of niet terugsturen van geïntegreerde maar afgewezen asielzoekers de worsteling met structurele migratiepatronen, die onder meer voortvloeien uit een sterke wereldwijde ongelijkheid.

Weinig onderwerpen polariseren een samenleving zo hard als migratie. In die polarisatie bevestigen en versterken we voortdurend het denken in termen van wij-en-zij. Tegelijk groeit een hybride werkelijkheid met vele gezichten tussen wij-en-zij. In deze eeuw van superdiversiteit komen we er niet langer met steeds meer kunstmatige wij-en-zij-opdelingen. Want wie zijn 'wij' en welke 'wij' zijn 'wij' als we 'ons' als 'wij' bestempelen om 'ons' van 'hen' af te zetten?²² Of omgekeerd: hoe lang blijven zij 'zij'? En hoe lang dwingen we elkaar in polariserende wij/zij-posities, die het complexe samenleven en de integratie al te vaak geweld aandoen? De wederzijdse polarisatie maakt dat we amper ruimte vinden voor dialoog.

Weerspiegelt de ondertitel van het boek 'hoe migratie onze samenleving verandert' dan de positie van de ontvangende samenleving, een wij/zij-perspectief? Gaat dit boek over de autochtoon die zijn of haar

samenleving ziet veranderen? Terecht problematiseert Tom Naegels dat sommigen zich blijkbaar nog steeds niet kunnen voorstellen dat allochtonen of moslims evengoed ‘ons’ zijn als de mensen die hier al generaties wonen.³ De teneur van dit boek is dan ook een andere. Voor mij is ‘onze’ samenleving de samenleving van alle mensen die vandaag hier wonen, ongeacht hun origine. Het is die samenleving, onze samenleving, die aan een razendsnel tempo verandert.

Dit boek wil voorbij de hardnekkige en deels voorbijgestreefde tegenstellingen tussen wij-en-zij. Het wil met een open blik de hedendaagse superdiversiteit onderzoeken en in beeld brengen. Het probeert deze overgang te beschrijven zoals die is, met kansen en met conflicten, eigen aan zo een belangrijke maatschappelijke verandering. Hoe ontwikkelen we een krachtgerichte kijk op deze transitie? Hoe ontwikkelen we een taal om in dialoog te gaan over onze toekomst en wat ons verbindt? En wat betekent het voor al wie op de eerste lijn werkt: in de kinderopvang, in het onderwijs, als sociaal werker, als verpleegkundige of arts, als politieagent of als ambtenaar aan het loket?

Het boek verkent de overgang naar superdiversiteit. Het onderzoekt het belang van een kosmopolitische blik. Het bevraagt de denkkaders van waaruit we de veranderingen benaderen. Het gaat ook – en misschien zelfs vooral – om het zoeken naar manieren om het potentieel van onze huidige superdiversiteit beter tot hun recht te laten komen en om de valkuilen te vermijden. In de eindeloze debatten over de wenselijkheid van de toenemende diversiteit zijn we al te vaak vergeten de mogelijkheden ervan te maximaliseren. Nochtans is dat de enige zinvolle optie om toekomstgericht met onze superdiversiteit om te gaan. Vanuit een actief pluralisme, in debat met samenspraak en tegenspraak. Het vraagt wederzijdse openheid en dialoog tussen iedereen die hier woont. Het vraagt wederzijdse betrokkenheid. Want enkel samen maken we de toekomst van ons land, die vertrekt vanuit onze steden.

Dirk Geldof
Februari 2019

A high-angle, black and white photograph of a busy pedestrian walkway. The image is heavily blurred, showing the silhouettes and shadows of many people walking in various directions. The ground is paved with large, light-colored tiles. The overall atmosphere is one of movement and a diverse crowd.

HOOFDSTUK 1

**VAN GASTARBEID TOT
SUPERDIVERSITEIT**

*'Ze kwamen van 't zuiden en
van den Afrique, om hier aan
een job te geraken. 't Zijn just
zo'n proleten lijk gij en lijk ik,
laat ons er geen vreemden van
maken'*

Wannes Van de Velde, 1981
*Over de gastarbeiders.*¹

De 21ste eeuw wordt de eeuw van de superdiversiteit. Wie vandaag opgroeit in steden als Brussel of Antwerpen, Rotterdam of Amsterdam, Parijs of Marseille, Londen of Berlijn kan zich vaak amper nog voorstellen hoe beperkt de etnisch-culturele diversiteit er een halve eeuw geleden was. Omgekeerd leven vele landgenoten vandaag nog in gemeenten of wijken waar ze in hun dagelijks leven de snelle toename van diversiteit amper zien of kennen.

De hedendaagse superdiversiteit is er misschien relatief snel gekomen, maar zeker niet onverwacht. De West-Europese bevolking nu is het resultaat van de migraties en het migratiebeleid de voorbije 75 jaar, in de periode na de Tweede Wereldoorlog. Om de superdiversiteit vandaag te begrijpen, moeten we de geschiedenis van deze migraties kennen. Het is de geschiedenis van Belgen en Nederlanders die hun straat, hun wijk, hun cité of hun stad zagen veranderen. Het is tegelijk ook de geschiedenis van de vele families die migreerden en van wie de migratiegeschiedenis vandaag een integraal deel is van onze samenleving.

EEN KORTE GESCHIEDENIS VAN DE MIGRATIE IN BELGIË

In debatten over diversiteit weerklinkt geregeld de relativisering dat migratie toch van alle tijden en van alle plaatsen is. Al bij de Egyptenaren, de Grieken of de Romeinen kenden we migratie, soms vrijwillig, vaak gedwongen, als streken werden veroverd, volkeren verdreven of tot slaaf gemaakt. De huidige bewoners van de Verenigde Staten van Amerika of van Australië zijn bijna allemaal migranten, die de oorspronkelijke Indianen of Aboriginals hebben verdrongen. De hele koloniale geschiedenis van Europa ging samen met migratie. Europese kolonialisten migreerden naar landen in het zuiden. Die kolonisatie ging vaak samen met extreme machtsverschillen, uitbuiting en het weghalen van natuurlijke rijkdommen in de kolonies.

Natuurlijk is er altijd en overal migratie geweest. Toch helpt deze historische relativering ons weinig om de impact van de snelle maatschappelijke veranderingen op onze samenleving vandaag te begrijpen. Om te begrijpen hoe landen als België en Nederland immigratielanden zijn geworden, moeten we naar de migratiegeschiedenis van de voorbije 75 jaar kijken.²

De impact van migratie op onze samenleving was aan het begin van de 20ste eeuw nog erg beperkt. Voor de Eerste Wereldoorlog kende België amper 3,5% inwoners met een andere nationaliteit. Het merendeel onder hen was afkomstig uit de buurlanden. In het interbellum begon België op relatief beperkte schaal de eerste Italianen, Polen en Tsjechen aan te trekken voor het werk in de steenkoolmijnen in Wallonië en Limburg.

Onze migratiegeschiedenis is vooral in de tweede helft van de 20ste eeuw geschreven.³ Onmiddellijk na de Tweede Wereldoorlog had België nood aan arbeidskrachten voor de heropbouw. De Belgische regering maakte afspraken met Italië en Polen voor georganiseerde migratie. Zo trok ons land een contingent aan van 77.000 Zuid-Italianen en 20.000 Polen om te komen werken in de steenkool en de zware (staal)industrie in Wallonië en Limburg. Het aandeel vreemdelingen of niet-Belgen steeg hierdoor licht tot 4,3% in 1947.

Na de periode van heropbouw braken in West-Europa economisch voorspoedige tijden aan. In Frankrijk spreekt men van '*Les trente glorieuses*': de dertig glorieuze jaren tussen 1945 en de eerste oliecrisis van 1973. Ongekende economische groei ging samen met een ongeziene technologische ontwikkeling. Er heerste een sterk vooruitgangsoptimisme, enkel getemperd door de dreiging van de koude oorlog. Zowel de industrie als de opkomende dienstensector had nood aan voldoende arbeidskrachten, en daaraan was door de sterke economische groei een tekort. Daarom trok België in de jaren 1950 arbeidskrachten uit Zuid-Europa aan, met Italiaanse, Spaanse, Griekse en Portugese gastarbeiders.